

SVOJE-GLAVI ČLOVEK

IGOR GRDINA

*Govor ob Dnevu reformacije in 500-letnici zaslišanja Martina Luthra
v Wormsu v evangeličanski cerkvi Primoža Trubarja v Ljubljani,
28. oktobra 2021*

Ameriški pesnik Wendell Berry je pred desetletji zapisal, da se bodo ljudje v prihodnosti čedalje bolj razlikovali po tem, ali bodo živeli kot bitja – z vso nepredvidljivostjo, ki sleherno, tudi najskrbneje načrtovano in k ultimativnemu ravnanju vabečo podobo prihodnosti odriva od nujnosti ter jo potiska v območje možnosti – ali pa bodo delovali kot stroji. Kar so bile nekoč zarje, ki še niso zasijale, je dandanes v dobršnem delu sveta že vsakdanjost. Drugod bo kmalu.

Ena od posledic ločevanja strojni logiki podložnih akterjev od bitij je, da ima čedalje več ljudi vse razen časa. V procesu, ki je vodil k take-mu stanju – brez dovoljšnjega premisleka je bil čaščen kot napredek –, se je zdelo najpotrebneje zategniti temporalne pasove mišljenja. Že pred več kot pol stoletja so izumili tehnike hitrega branja, ki so posamezniku omogočile nagel sprejem komaj predstavljive količine informacij. A njihov kritični pretres je bil dan v oklepaj. Ob uveljavitvi kibernetike, v okviru katere sleherna odločitev izbrisuje ne le k njej vodečo, temveč vsakršno zgodovino, je to povzročilo daljnosežne premike. Vse resda ni postalo resnično, pomembno in posledice ustvarjajoče pa. Vsebinski kriterij za bistveno je bil izgubljen; uveljavil se je procesualni. Odločevalski.

In le korak dalje je naša sodobnost. S časom varčujemo, pa naj stane, kolikor hoče. Marsikdo si filme na računalnikih ogleduje na polpodvojeni hitrosti. In že se tuhta, kako bi se jih vzelo na znanje – dejansko:

sprocesiralo na način strojev – s še večjo naglico. Redukcija sentimenta je instrument za presekanje temporalnega gordijskega vozla. In še naprej: telefoni, ki jim pravimo pametni, najmočnejšim in najvplivnejšim po bujenju napovedo, kaj jih čaka v naslednjih urah. Celo tako dobrotni so, da jim predvidijo odmore. Tedaj se je treba spočiti – ne glede na to, ali je človek utrujen ali ni. Nekaj minut ima celo za to, da se začasno – v polnem pomenu besede: dopustno – prelevi v bitje. In da kot tak nemara za hip zaživi s polnimi pljuči. A to je vedno smrtno nevarno. Algoritemska predvidljivost, v katero se potem odločevalci vrnejo iz cone skrajnega tveganja, sicer nikomur ne namenja varnosti, a gotovost, ki jo podarja, je razbremenjujoča. Dandanes je že sprejemana kot najširši procesno-sistemske nadomestek za zavzetost in skrb. Za epoho, ki je svoje prebivalce navadila na soočanje z neizvirniki – najprej s kopijami, nato z multiplikacijami in nazadnje še z množico variacijskih približkov, med katerimi je mogoče izbirati –, je zamenjava negotovosti prostosti s ponudbo mogočih paralelizmov in simultanosti tipična.

Na neki način se je vse to napovedovalo. Že davno. Če si v spomin prikličemo maksimo *Qui habet tempus habet vitam*, ki je zrasla iz *Biblije* – gre v bistvu za metonimizirajočo oznako človeškosti Boga Sina, do katere lahko pride le v času (1 Jn 5,12) –, je jasno, da je bila misljiva tudi nasprotna možnost. Vsaj po načelu popolnega kontrasta izrečenemu. Ne imeti časa v človeškem svetu pomeni neživeti.

Po drugi strani je seveda tudi precej takih, ki imajo čas za vse in nič drugega. A ni jih toliko, da bi bila bistvena značilnost sedanjosti nasprotje med enimi in drugimi uresničevalci usode minevajočega trajanja. Vrh vsega se spremembe, ki najprej zaznamujejo gornjih deset tisoč, praviloma širijo. Tudi pismenost je najprej zajela odločevalce ter potem vse in vsakogar. Kar je dandanes zgoraj – med organizatorji in usklajevalci sedanjosti, ki odločajo, zaradi skrajne ekonomizacije časa pa se k rešenim zadevam nikoli ne vračajo –, bo jutri nižje. Celo čisto spodaj.

Zato pa je veliko bližje stvarnosti Berryjeva napoved velike delitve. Vendar tudi v njej ni docela točnega opisa ljudi sedanje epohe, ki se je zaradi udobnosti gotovosti v razmerjih odpovedala nepredvidljivostim odnosov klasične človeškosti. Začetek atomske dobe je po vsej širini

odprl vprašanje nepovratnosti sprememb, saj je ob sleherni predrugačtvi mogoče tudi uničenje vseh – tako inovatorjev kot konservatorjev. Dosežena stanja so zato od srede 20. stoletja vsa življenja zaznamujoča postavka. Poprej so bili takšni le posamezni demonski gospodarji nad življenjem in smrtjo slehernika pod njimi. Odtlej pa je moč, ki se ji ne da izogniti, temveč jo lahko človek le sprejme ali se ji upre, vzpostavljen na situacija. Ta je nasledek dejanj vseh – tudi posamično najšibkejših. Celo tistih, ki se zato, ker si ne drznejo čutiti ne sebe ne svojega stanja, vedno zlijejo v večino. (P)ostati posamičnik pač pomeni biti zmerom v absolutni manjšini. Rezultat vsega tega je paradoksalno stanje: ni več gospodarja, je pa gospostvo. In sleherni človek je v situaciji, ki je ne (so) oblikuje z lastno voljo, lahko le del. Ne more biti niti stroj, temveč zgolj njegov element. Bolj ali manj zamenljiv.

Za ljudi, ki so se odločili za usodo bitja, takšen položaj ni sklepna postaja. Kolikor koli so že od zunaj potiskani v parcialnost, imajo v sebi še vedno potencial celote. V možnostih niso zoženi, kakor so tisti, ki so sprejeli usodo dela stroja in se vedejo v skladu z njegovimi nastavitvami. Skrb in zavzetost, ki sta skrajni legi neravnodušnega človeškega bitja, jih še vedno lahko povedeta k osebnim odločitvam. Ne gre spregledovati, da v medsebojno večslojno pre(za)mreženem okolju nikogaršnja dejanja ne morejo imeti samo posamičniških posledic. Prav to pa je ahilova peta pandeterminizirajočega sveta, kakršen se napoveduje. Nič, kar počnemo osebne, ni širše nepomembno. Usoda delnosti, v katero smo potiskani od zunaj, je nespremenljiva šele ob notranjih prilagoditvah obrazcem in tetovažam epohe. Torej ob nezvestobi svoji edinstveni osebnostni celoti.

Čisto gotovo je položaj danes zapletenejši, kakor je bil tedaj, ko so se rodile Berryjeve predstave o človeških bitjih in strojih prihodnosti, saj digitalni oblaki prinašajo komaj predstavljivo popolne simulacije izvirnikov in je težje kakor prej prepoznati multiplicitaranost ali uprizorjenost. Labirint skratka ni samo analogen – oprijemljiv –, temveč tudi podaljšan v čisto informacijske (meta)dimenzije. Kljub temu pa je še mogoče nevirtualno odločati. Ne le izbirati. In vsak sklep o sebi ima lahko v medsebojno vse čvrsteje pre(za)mreženem svetu nesluteno daljnosežne posledice. Tako oprijemljive kakor docela informacijske.

Don Kihot, ki je – tako kot prebivalci Shakespearove dramske galaksije ter bistveni reformski in ohranjevalni graditelji civilizacije renesanse – postal emblem novoveškega človeka in njegove epohe, je bil na začetku, ko se je odločil podati *med siromašni svet delit dobrote kruh*, sam. V očeh drugih je bil enako ekscentričen, kakor je dandanes posameznik, ki stoji na svojih nogah in nima privzetega prevladujočega mnenja o vsaki stvari, temveč le lastno stališče o preiščenem. A potem je don Kihot utrl mnoga – na neki način celo vsa – v literaturi opisana pota, da bi izkoreninil nizkotnost. In to ne sam, temveč v družbi človeka, ki je bil njegovo popolno značajsko nasprotje. Sancho Pansa je imel povsem drugačne razloge za vnaprej nedoločljivo utiranje poti kakor znameniti vitez. Fjodor Mihajlovič Dostojevski je menil, da lahko ljudje ob koncu sveta molče, a brez strahu obsodbe pokažejo knjigo o don Kihotu kot odgovor na vprašanje o smislu življenja na zemlji. Ni povedal, zakaj, a brez dvoma tudi zato, ker edinstveni junak ni ostal sam. Ne v prostoru in ne v času. In čisto mogoče je, da je don Kihot svojemu spremljevalcu Sanchu dejal, kar mu je v svoji viziji položil v usta pesnik Marko Pavček: »Pohiti, kajti dolga pot / naju čaka. Človeška srca so / daleč in težko bova obrisala / prah z njih!«

Čeprav se je naša doba v mnogočem že odlepila od sfer in obzorij humanistične, je s to še vedno povezana. Nismo obsojeni zgolj na njeno zanikovanje; še smo lahko tudi dediči vsega človeškega, če se tako odločimo. Vsak zase. Čeprav ne le funkcionalistični imperativi sodobnosti, temveč tudi volja do udobnosti priporočajo – ali celo terjajo – vključevanje v že pripravljene okvire z mnogimi predvidenimi izbirami. Še je mogoča prostost, ki se zmerom ustvarja sproti, v situaciji – z njenim spreminjanjem. Umeščanje v vnaprej definirani prostor je vedno redukcionalistično: je stvar političnosti. V dobi delnosti takšno ravnanje dejansko pomeni odstop od bistvenega oblikovanja česar koli, kar nas obdaja.

Predpolitični, tj. svoje-glavi človek, ki ni tak zaradi trme, temveč zaradi svoje misli in razumevanja ter stoji na lastnih nogah tako čvrsto, da se niti virtualno ne more znajti drugje, pa ne pristaja na zoževanje. In če

ni nova pota utirajoči don Kihot, je razlog za to le njegova samotnost. A kdo vendarle lahko tudi pride. Prej ali slej. Za hip ali za vedno. In kar enkrat je, je za zmerom. Kljub potiskanju v mreže determinizma ni nič človeškega določenega vnaprej. Nam še ne. Je pa odvisno od nas, ali bo tudi prihodnje rojenim tako. Odločitve vsakogar so bistvene za vse.

GOVOR MINISTRA DR. VASKA SIMONITIJA OB DNEVU REFORMACIJE 2021

Spoštovani predsednik države gospod Borut Pahor,
spoštovani predsednik vlade gospod Janez Janša,
spoštovani predsednik državnega sveta gospod Alojz Kovšca,
spoštovani gostje, gospe in gospodje.

Ko se je srednji vek začel prelamljati v novoveško obdobje, je nastopila doba, v kateri se je evropska kultura odpravila proti modernosti, proti današnjemu stanju. Države so začele dobivati novo obliko in vsebino, vojske in vojne so dobile nove poudarke in vse večje razsežnosti, odpirala so se nova geografska in miselna obzorja. Človeku je bilo enostavno pretežko vzdržati lastni položaj v svetu brez pogleda k nečemu presežnemu, ki mu je zbujalo upanje v smisel lastne eksistence. Toda tudi Cerkev, sama doktrinarno razklana in moralno razpuščena, mu ni ponujala prepričljive gotovosti. Ko naj bi Martin Luther 31. oktobra 1517 pribil na vrata wittenberške cerkve svojih petindevetdeset tez, je izbruhnil konfesionalni spor, ki je razklal zahodno krščanstvo. Temeljno načelo Luthrovega nauka »sola scriptura, sola fide, sola gratia«, ki je odklanjala tudi versko tradicijo in vse zunanje oblike pobožnosti, se je hitro širilo; nenazadnje tudi zaradi uveljavitve novega medija – tiska. A hkrati je razkol povzročil vojne, ki so bile tako številne, nekatere tudi zelo obsežne in dolgotrajne, da jih nekateri poimenujejo tristoletna vojna s premori. Konfesionalni spor je pomenil osrednji tok obdobja, kjer je teološka debata prešla v polje politike, in tako je s poistovetenjem verske-

ga in političnega stališča postalo vprašanje veroizpovedi domena predvsem necerkvenih elit.

V burnem političnem, vojaškem, gospodarskem in kulturnem vrenju je bilo slovenskemu prostoru prizaneseno z velikimi vojnami, a doživljal je vse tiste posebnosti, ki jih je prinesla nova doba. Reformacija je odprla duhovno pot uveljavitvi slovenščine ter s tem tudi uveljavljanju, krepitevi in utrditvi kulturne, narodne in nacionalne samobitnosti. Na začetku te poti stoji Luthrov mlajši sodobnik Primož Trubar, ki je v stoletju velikih sprememb in silovite družbene dinamike živel oseminsedemdeset let. Trubar kot Raščičan, kot Kranjec, kot razgledan in ustvarjalni Slovenec, kot samozavesten Evropejec, ki je obvladal tuje jezike, je storil vse, kar je bilo v njegovi moči, za uveljavljanje slovenščine. Preživel je vso tisto torturo, ki jo je moral prestati marsikateri pisec velike slave: delati, pisati v skrajno težavnih, včasih celo smrtno nevarnih razmerah; prihranjeno mu je bilo le to, da ni doživel uničujočega vala protireformacije in s tem uničenja številnih protestantskih knjig. Pri vsem tem pa je zagrizeno in nepopustljivo že za živa napredoval k svojemu velikemu cilju in ta cilj dosegel. Kot nepopustljiv in neprilagodljiv človek, kot verski reformator in pisec kar šestindvajsetih knjig, ki so izšle v različnih nemških mestih, je avtor podviga, v katerem so inicialne zadeve za naš obstoj: v knjižni obliki je prvi posredoval naš jezik. S Katekizmom in Abecednikom je ustvaril knjižni jezik, ki je bil vsem razumljiv in dostopen, s tem pa je kot protestantski duhovnik približal vernikom božjo besedo. V polni meri se je zavedal, da ima natis prve slovenske knjige epohalen pomen, saj je njeno izdajo opisal z besedami: »Od kar svet stoji, se to nikdar ni zgodilo.« Slovenščina je torej z reformacijo dobila možnost, da se razvije kot knjižni jezik, in to nalogo so naši protestantski pisci več kot odlično opravili.

Smo v Krškem in prav tu je kot vodja lastne šole sredi 16. stoletja deloval Adam Bohorič, prvi slovenski protestantski šolnik in prvi slovnica slovenskega jezika. Iz njegovega dela pri reviziji Biblije je nastala prva slovnica slovenskega jezika *Arcticae horulae*, s katero je dal Bohorič slovenskemu knjižnemu jeziku trdno ogrodje in prvo teoretično potrditev njegovega obstoja. In v Krškem se je pri Bohoriču šolal Jurij Dalmatin,

ki je dokončal celoten prevod Biblije, ki je izšla v Wittenbergu z letnico 1584 in bila potem prinesena v domovino. Prevod Biblije pomeni vrh slovenske protestantske književnosti in edinstveno delo na vsej kulturnozgodovinski razvojni poti slovenstva. V naslednjih stoletjih se je slovenščina funkcionalno, jezikoslovno in umetniško razvijala, gotovo pa je največjo potrditev doživela s Francetom Prešernom, ki jo je v njeni izrazni moči postavil ob bok vsem najbolj razvitim knjižnim jezikom tedanje Evrope. V 19. stoletju je slovenščina dobila svojo strukturno umešitev v jezikoslovno znanost, velika imena literatov pa so širila njena izrazna in miselna obzorja. Bil je čas upanja in dobrih obetov. V letu 1848 je bila rojena ideja o zedinjeni Sloveniji, ki je dobila množično podporo v znamenitih peticijah. In če so sprva čitalnice predstavljale prostore narodne prebuje, pa je bilo v naslednjih desetletjih taborsko gibanje izraz kulturnopolitičnega hotenja po uvedbi slovenskega jezika v šole in urade, kar je izhajalo prav iz ideje o zedinjeni Sloveniji. Prav na taborih so množično sodelovali kmetje, ki so predstavljali veliko večino Slovencev in so pomenili glavno oporo narodnemu gibanju. Z razprtjem političnega prostora je dobil jezik konstitutivni pomen v narodnem in nacionalnem smislu. Jezik je postal in je še vedno tista povezovalna sila in tisti temelj naroda, ki vzpostavlja skupnost ljudi kot politično, družbeno, kulturno in ekonomsko bit. V 20. stoletju in vse do danes se v slovenščini zrcali razmah prostosti misli in duha, razvila se je v uradni jezik samostojne države in postala tudi eden temeljev slovenske državnosti.

Na uveljavljanje narodnih jezikov so v zgodnjem novem veku vplivali verski vzgibi, ki so povzročili velike vojne. Zato je v tedanjem času prihajalo v ospredje vprašanje strpnosti, tolerance do drugače mislečih in drugače verujočih. To se je dogajalo v celotnem obdobju zgodnjega novega veka, ki je bil v svoji silovitosti tudi neprizanesljiv, surov in neusmiljen – podoben 20. stoletju. Vprašanja o tem, ali toleranco uveljaviti ali ne, v kakšni obliki in kako jo, če se jo načeloma sprejme, dejavno živeti, so dobila v zgodnjem novem veku prepoznaven kontroverzen poudarek v delu prava in politike, trdnejši poudarek v obliki njene uveljavitve pa med nekaterimi humanisti. Omenimo samo Erazma Rotterdamskega, ki danes velja za »Voltaireja 16. stoletja«. Menil je, da se morajo versko-

-politična vprašanja reševati strpno in z dobro voljo, saj je, kot pravi, »uporaba nasilja, s katerim se druge ljudi prisili, da verujejo v to, v kar oni ne verujejo, da ljubijo to, kar oni ne ljubijo, da mislijo to, kar oni ne mislijo, znak pojemajoče moči vere in pomanjkanja poznavanja svete-ga pisma«. Humanisti so vnesli v prostor, v katerem sicer niso imeli veliko vpliva, duh strpnosti. Ideje o verski toleranci in enakosti ljudi so le počasi pronicale v praktično ravnanje politične oblasti, in še to bolj kot izraz praktične razumnosti kot pa resnično spoznanje o teh vrli-nah kot samoumevnih vrednotah. Nenazadnje je šele v 20. stoletju, po drugi svetovni vojni, v zahodni krščanski Evropi prevladalo spoznanje, da je od vseh družbenih utopij moč živeti zgolj v humanistični utopiji (Julian Nida-Rümelin), ki nosi v sebi stoletja dolgo hrepenenjsko izro-čilo. Ta humanistična utopija se je uresničila, hkrati pa zahteva neneh-no aktivno uresničevanje svojih postulatov: spoštovanja in nedotakljivi-vosti človekovega dostojanstva, človekovih pravic, svobode govora. To je svet, ki je formalno in dejansko najbolj urejen, najbolj ustvarjalen in zagotavlja največjo blaginjo za vse.

In če se vrnem k reformaciji in slovenskemu knjižnemu jeziku, lahko rečem, da se je naš knjižni jezik rodil v turbulentnem času iz duhovnih globin Primoža Trubarja. Ta jezik je danes živ, odprt do novosti, razvi-ja se v duhu ustvarjalnosti, to je jezik, ki se kaže kot neizčrpen vir ču-stvene, duhovne in miselne kondicije njegovih govorcev. Prav to izra-ža tudi obeležje, ki smo ga postavili kot samostojna država v Bruslju, ko smo pred trinajstimi leti predsedovali Svetu Evropske unije, tako kot mu predsedujemo danes. Na obeležju je izpisan Prešernov verz »žive naj vsi narodi« v vseh uradnih jezikih držav Evropske unije. Tako je v temelj demokratičnega sožitja evropskih narodov položen jezik. Jezik torej, ki je osnova delovanja in osmiselitve vsakega posameznika in vsakega na-roda. In v tem je tudi bistvo počastitve dneva reformacije.